

YALÇIN KAYALARIN AĞACI ŞİMŞİR

İnsan, doğasını bilgisince sever. Bir şeyin hakkında ne kadar bilgi varsa daha fazla sevgi vardır (T. Paracelsus). Bir bitkiyi sevdirmede, onun farklılıklarını, ekolojisini, kültürel etkilerini, estetik özelliklerini, öykülerini bilmek ve anlatmak önemli.

Prof. Dr. Faik Yaltrık hocam, çok değerli bir botanikçidir. O bir çok bitkinin öyküsünü, doğal ve kültürel işlevlerini bilir ve derslerinde anlatır. Hiçbir zaman sıkılmadan dinlediğimiz hocamızın, kuşdili çalısına ait dersini sizlere örnek olarak anlatmak isterim. Ülkemizde doğal olmayan bu çalı türünün ormancılığımızda hiç bir önemi yoktu. Olağan koşullarda bu çalının adını çok kısa zamanda unutmamız hatta hiç öğrenmememiz gerekirdi. Zaten hocada sınavda sormazdı. Hiçbir zaman unutmadığım öykü şöyleydi: Uzun zaman önce İtalya'nın dağlarında kel bir çoban yaşarmış. Bu çoban köyün güzel kızı Rozmarin'e aşık olmuş. Bir gün aşkını kıza açtığı anda kızdan hayır yanıtını almış. İsrarla nedenini sormuş. Kız çobana kel bir insanla evlenmesinin mümkün olmadığını söylemiş. Çoban çok üzülmüş, kendi-

ni dağlara atmış ve bir daha köye dönme kararı almış. Ormanlarda uyurken yastık olarak oralarda en yaygın çalı olan kuşdili kullanıyormuş. Birde ne görsün! kafasında saçlar çıkmaya başlamış. Hemen köye dönmüş ve Rozmarin onun evlenme teklifini kabul etmiş. Bilim adamları da bu bitkiye bilimsel bir ad verirken bu öyküyü özetlemişler. Ona *Rozmarin officinalis* adını vermişler. Rozmarin kızın adı, *officinalis* de bu bitkinin tıbbi bitki olduğunu belirten sözcükmüş. Gerçekten de günümüzde bu amaçla üretilen tıbbi

bi şampuan ve sabunlarının bir çoğunda bu bitki bulunuyor.

Bir akçağaç türü olan şimşir, Anadolu insanının yaşamında binlerce yıl önemli olagelmiş ve bu süreç babalarımızın gençliğine kadar devam etmiş. Geçmişte, Anadolu'da kaşık ve karasaban ökçeleri çoğunlukla bu ağaçtan yapılmış. Şimşir ağacı, bizim ana besin kaynağımız olan buğdayın yetişmesine çok büyük katkıda bulunmuş, elde ettiğimiz buğdayı yememiz için de kaşık olmuş. Hani derler ya! Karnımızı doyurmak için saçını süpürge etmiş, hayatını ortaya koymuş. Eğlenmek istediğimizde ondan yapılan kaşıklar müzik aleti olarak kullanılmış. Bunların dışında, ağızlık ve tarak imalatı da çokça yapılmış. Yakın geçmişe kadar yaşamımızda çok önemli yere sahip olan şimşir, aynı gerekçelerle, yoğun tahribata uğramış, varlığı azalmış, insanlardan kaçmış ve onların ulaşamadığı alanlara çekilmiş. Aslında en üzücü nokta da bu ağacın bu ülkede unutulması, varlığından çok az kişinin haberdar olması.

İlk bakışta kaşık, saban, tarak ve ağızlık arasında doğ-

rudan bir ilişki görülememesine karşın, yemeğin kaşığa, toprağın sabana, nikotinin ağızlığına yapışmaması, tarağın saçlar arasında kolaylıkla kayması ve ağacın suyla kolayca temizlenebilmesi gerekir. Şimşir odunu dayanıklı, işlenebilir özelliklerinin yanında, diğer ağaçlardan farklı olarak yukarıdaki özellikleri de taşır.

Akçaağaçlar kışın yaprağını döken ağaç, bazıları ağaççık halindeki odunsu bitkilerdir. Uzun saplı yapraklar sade, loblu ya da tüysüdür. Bazılarının yaprakları koparıldığında süt çıkar. Akçaağaçların çoğunun odunları ağır, beyaz ve serttir. Odunu tornacılık ve mobilya sanayinde kullanılır. Park ve bahçeler için akçaağaçlar özel bir yer taşır. Kuzey Amerika, Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya'da tropik bölgeler dışında 100'ün üzerinde türü, ülkemizde deyse 9 türü "*A. tataricum L.*, *A. trautvetteri medw.*, *A. cappadocicum Gleditsch*, *A. platanoides L.*, *A. diversgens K. Koch*, *A. campestre L.*, *A. hyrcanum Fish. Et Mey.*, *A. sempervirens L.*, *A. monspessulanum L.*" doğal olarak yayılır.

Ülkemizde bahçe mimarisinde ve ormancılık çalışmalarında doğal akçaağaç türlerimizin kullanımı yok denecek kadar az olup, çoğunlukla yabancı kökenliler tercih edilir. Fidanlıklarımızda 100 yıldır üretilen akçaağaçların %80'ninden fazlasını *Acer negundo* oluşturur. Bu ağaç da ülkemizin doğal türü olmayıp müstemleke döneminde İngilizler tarafından demir yollarının ağaçlandırılması için getirilmiştir. İngilizlerin bir bildiğinin oldu-

ğu düşünülerek, onlar gittikten sonra, ormanlarımıza ve parklarımıza milyonlarca dikilmiştir. Buna karşın hiçbir yerde ormanı oluşmamış, zamanla gerilemiş ve sahayı doğal türlere terk etmiştir. Doğa kendi kurallarını işletir. O bir gün kurallarına aykırı davranışları muhakkak cezalandırır.

Ülkemizde yabancı kökenli akçaa-

ğaç türlerinin yaygın olarak kullanılmasının diğer bir nedeni; yabancıların bir bildiğinin olduğunun düşünülmesi yanında, yerli türlerimizin üretim, fidanlık ve ağaçlandırma teknikleri hakkında yeterli düzeyde, bazılarında da hiç bir çalışmanın olmaması. Oysa yabancı türlerin üretim yöntemlerine baktığımızda kaynaklardan ulaşmak çok kolay oluyor. Doğamızın ve kültürümüzün bir parçası olan akçaağaç türlerimizi tanımak, onların üretim yöntemlerini ortaya koymak, kültür formlarını bulup ortaya çıkarmak ve onları çok amaçlı kullanmak önemli.

Şimşir 15 m. boya kadar ulaşabilen yuvarlak tepeli küçük bir orman ağacı. *A. m. subsp. monspessulanum*, *A. m. subsp. microphyllum*, *A. m. subsp. ibericum*, *A. m. subsp. cinarensens*, *A. m. subsp. oksalium* adında, 5 adet alt türü ülkemizde doğal olarak bulunuyor. Fazla kalın olmayan kabuğu çatlaktır. Kalın ve sert yapraklar, üç loblu, dip tarafı yürek biçiminde ya da yuvarlaktır. Üst yüzleri parlak ve tüysüz, alt yüzü yumuşak tüylüdür. Yapraklanmadan hemen sonra açılan sarı yeşil çi-

çekler kısa sürgünlerde şemsiyemsi salkım şeklindedir. Tohumları yayılışını kanatları aracılığıyla gerçekleştirir. Dünyada Akdeniz çevresi, Kuzey Afrika, Kafkasya, İran, Irak, Suriye, Lübnan ve Türkmenistan'da yayılır. Ülkemizde birçok orman bölgesinde bulunmasına karşın, özellikle Batı Anadolu, Akdeniz Bölgesi, Güney Doğu ve Doğu Anadolu'nun güneyinde yaygın olarak 800-2000 metreler arasında bulunur. Soğuk ve kuraklığa çok dayanıklı bir ağaçtır. Ardıç ormanlarının karışımına giren nadir yapraklı ağaçlardan biridir. Derine giden kazık kök sistemi oluşturur. Yayılış alanında ekstrem toprak koşullarında görülür. Özellikle taşlık, kayalık, kalker ana kayaya sahip alanlarda kayaların tepelerinde yaygın olarak yetişir.

Küçük bir ağaç olan şimşir, boylanmayı bir rekabet aracı olarak kullanmadığından, yetiştiği ortamın aşırı koşullarında, varlığını sürdürme amaçlı başka yetenekler geliştirmiş. Diğer ağaçların tutunamadığı bıçak gibi sert kayalık alanlarda, daima onlar üstünlük gösterir. Tohumları metrelerce yükseklikteki kayalar üzerinde, rüzgarın biriktirdiği bir avuç toprak parçasında çimlenebilir. Çimlenen fidelikler, sert kayaların arasındaki çok küçük çatlakları kullanarak, kazık kökünü metrelerce aşağıdaki küçük toprak parçasına ve suya ulaştırmak için inanılmazı güç bir mücadele verir. Yaşadığı ortamda kıt olan şey sudur ve bütün savaş bunun için yapılır. Sert kayalar

üzerinde yapılan su savaşında şimşir, çok sayıda silahla donatılmış üstün bir savaşçıdır. Yaprakları su kaybı en az olacak şekilde sertleşmiş ve küçülmüştür. Suyun varlığına göre yaprak miktarını ayarlar. Yaz aylarından itibaren kışaşan suyun miktarına göre yapraklarını yavaş yavaş gerek görürse tamamını kızartarak döker. Bu zor koşullarda soyunu devam ettirebilmek için yaprak miktarının iki katından daha fazla tohum tutar. Uzaktan bakıldığında yeşil renkli o küçücük yaprakları, sarı renkli tohumlar arasında zor seçilir. Şimşirin kök sisteminin ağırlığı bazı aşırı alanlarda yaklaşık tepe tacı kadardır. Bir kere toprağa tutunduktan sonra, defalarca keçiler tarafından yemesine, bazı zamanlar aç ve susuz kalmasına karşın yüzlerce yıl yaşar. Zor-

luklara direnme konusunda uygulamalı bir ders verilecek olsa, en güzel örneklerden birisidir. Bu nitelikteki bir ağacın ormanlarımıza geri dönüşünün ve bahçe mimarisinde kullanımının sağlanması onun tohum özelliklerinin, üretim ve orman kurma yöntemlerinin bilinmesine bağlıdır.

Tohumları yükseklik basamaklarına bağlı olarak ağustos-ekim aylarında olgunlaşır. Tohum verimi %30-70 oranında, 1000 ağırlığı 35-50 gram arası ve ortalananası 45 gramdır. Birim alana (m²) ekilecek tohum miktarı 15-20 gram, elde edilecek fidan sayısı ortalama 100-150 adettir. En basit üretim yöntemi, tohumlar toplamayı takiben ya da sonbahar aylarında en kısa zamanda ekilir. Erken kış ekimlerinde 15-20°C sıcaklıkta 30 gün nemli katlamaya alınır.

Bahar ekimlerinde, sonbaharda doğal koşullarda katlamaya alınan tohumlar ya da 15-20°C sıcaklıkta 30 gün nemli katlama x 90-120 gün 1-4 °C sıcaklıkta nemli olarak katlanmış tohumlar kullanılır. Ekim derinliği 5-10 mm'dir. Geç ekimlerde malçlama ve gölgeleme mutlaka yapılmalıdır. Kültür formlarının üretimindeyse tohumdan üretilmiş 2-3 yaşlı altlıklar üzerine göz ya da kalem aşısı uygulanır.

Orman kurma çalışmalarında, bir ya da iki yaşlı tüplü, bahçe mimarisindeyse 5-7 yaşlı kaplı fidanlar tercih edilmelidir. Fidan dikimine uygun olmayan kayalık alanlardaysa doğrudan tohum ekimi yöntemi kullanılır. Tohum ekiminde dikkat edilecek husus, tohumların rastgele saçılmasından çok, kayalarda bulunan derin yarıklar ve çatlakların olduğu boşluklara bırakılmasıdır. Olağan orman bakım uygulamalarında da mutlaka şimşirleri koruyucu önlemler alınmalı, uygulayıcılar, yöre halkı ve turistler bilgilendirilmelidir. Ayrıca bazı anıtsal nitelikteki alanların ya da ağaçların koruma altına alınması gerekir. Aksi halde yüzlerce yaşındaki bir şimşirin ya bu ağaçtan düzgün kereste çıkmaz ya da bunda ne güzel et kızartılır düşünceyle kesildiğini görmemiz olası.

Şimşir ağacının en güzel örnekleri Isparta'nın Aksu, Şütçüler, Eğirdir, Yenişarbadenli ilçeleriyle; Antalya'nın İbroadı, Cevizli, Akseki ve Gündoğmuş ilçelerinde; genellikle ardıç (*Juniperus L*) bazen de katran (*Cedrus libani A. Rich*) ve göknar (*Abies cilicica Carr*) ormanlarının içerisindeki, nadiren de akçam (*Pinus nigra Arnold*) ormanları-

nın üst sınırlarındaki yalçın kayalıklarda görmek mümkündür. Zaten bu bölgeyi görmeyen bir insan doğanın güzelliklerin ne demek olduğunu pek kavrayamaz.

İlginç olan bir nokta, çoğu bilimsel yayında şimşirin isminin doğrudan yararlanılan yabancı kaynaklardan "Fransız akçağacı" gibi çeşitli adlarla çevrilmiş olması. Anadolu'da şimşir sözcüğü, kaşık ve tarak yapılan ağaçlara verilen ortak bir ad. Bugün Teke yöresine gidip "Fransız akçağacı var mı?" diye sorsanız, insanlar size "fransız kalacaklardır". Hiç kimse zahmet edip, bu Akçağaç türünün Türkçe adının "şimşir" olduğunu dahi merak etmeye gereksinim duymamış, çevrilen dillere göre, yanlışlık, bilimsel atıflarla, silsile yoluyla hata devam ettirilmiştir. Birçok bitki türü için geçerli olan bu

durum, kültürel yozlaşma olup bilimin emperyal amaçlı yaygın kullanımındır. Tıpkı Davis'in 'Flora of Turkey' adlı, ciltler dolusu kitabında, ülkemizin coğrafi bölgelerinin ayırımında olduğu gibi, ya da ormanlarının %99'u ülkemizde olan katran ağacının (*Cedrus libani A. Rich*) adını, doğrudan İngilizce'den çevirip zorla 'sedir' olarak halkımıza dayattığımız gibi.

Şimşir her mevsimde değişen yaprak ve meyve rengi, yuvarlak tepe tacı ile dev boyutlu boz kayaların üzerinde, minyatür görünümü mükemmel bir ağaçtır. Sanki olmaması gerektiği yerde yaşıyormuşçasına insanı hayrete düşüren manzaralar oluşturur. Onun uzun ömürlü olmasının nedeni, obur olmaması ve azla yetinmesini bilmesinden kaynaklanır. Onun güzelliği, bulunduğu ekolojik ortama çelişir ve insanda takdirle, acıma arasında bir duyguya neden olur. Ondan yapacağınız bir bonzai ile ömrünüz boyunca süren dostluk geliştirmeniz mümkün. Eminim ki bu dostluktan çok şey öğreneceksiniz.

Ümmühan Gülşan Gültekin
Peyzaj Mimarı
Hazin Cemal Gültekin
Orman Yüksek Mühendisi

- Kaynakça
Kayacık, H., 1980, Orman Park Ve Ağaçları Özel Sistematiği. İÜ Orman Fakültesi Yayın No: 281, Cilt:1, 383 s İstanbul.
Yalıtık, F., 1971, Yerli Akçağaç Türleri (Acer L.) Üzerinde Morfolojik ve Anatomi Araştırmalar. İ.Ü.O.F Yayın No:179. 190 s, İstanbul.
Gültekin, H. C., Gültekin, U. G., 2006, Akçağaçların Üretim Yöntemleri (Acer L.) Orman ve Av Dergisi Sayı:4, Sayfa25-30, Ankara.
Gültekin, H. C., 2006, Ardıç (Juniperus L.), Akçağaç (Acer L.), üvez (Sorbus L.) ve Yabani Meyve Taksonlarının Tohum ve Fidan Üretim Teknikleri. AGM Eğitim Semineri Kitabı s1-65, Hatay.

